

УДК 371.3

Т.Є. СНИЦА,
*старший викладач кафедри перекладу Національної академії
Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИКЛАДАЧАМ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ

У статті розкрито значення полікультурної компетентності для ефективного виконання офіцерами-прикордонниками своїх професійних обов'язків. Автором запропоновано різні методи організації навчального процесу з огляду на важливість формування цієї особистісно-професійної якості у процесі фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників. Сформульовано методичні рекомендації викладачам з метою ефективного організації процесу становлення полікультурної особистості.

Ключові слова: полікультурна компетентність, фахова підготовка, офіцер-прикордонник, метод, методичні рекомендації, особистісно-професійна якість, навчальний процес.

Постановка проблеми. Підготовка нового покоління до життя у полікультурному соціумі заявлена пріоритетним завданням у документах ООН, ЮНЕСКО, Ради Європи, важливих наукових та міжнародних форумів. Міжнародним співтовариством розроблена нова освітня стратегія – полікультурна освіта, головною метою якої є формування людини, яка володіє полікультурними компетентностями. Ці компетентності включають розвинене почуття розуміння та поваги інших культур, уміння жити у мирі та злагоді з людьми різних національностей та віросповідань. Для досягнення цієї мети необхідно, щоб будь-яка людина з дитинства мала можливість глибоко та всебічно пізнавати і культуру рідного народу, і культурні надбання представників інших етносів. У процесі навчання та виховання молодих людей важливо формувати у них уявлення про багатомірність світу, рівноцінність усіх культур.

У таких умовах неодмінно виникає соціальна необхідність у формуванні полікультурної особистості, яка уособлює орієнтацію на етнокультурні духовні цінності, толерантність та здатність вести міжкультурний діалог. Тенденція формування толерантності у міжнаціональних стосунках вирішується шляхом формування полікультурної компетентності.

Полікультурна компетентність передбачає знання та прийняття людиною культурної різнобарвності світу, доброзичливе, відкрите та неупереджене ставлення до будь-якої культури та її представників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми полікультурного виховання, розвитку полікультурної компетентності зокрема, присвячені численні дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців – Р. Агадулліна, Г. Беннета, Н. Болгаріної, Л. Воротняк, Т. Говарда, Л. Гончаренка, О. Гуренка, Ю. Давидова, Г. Дмитрієва, А. Зубко, М. Кузьміна, І. Лощенової, З. Малькової, Л. Перетяги, І. Соколової, Є. Степанова, Л. Супрункової, Г. Суткевич, У. Фокса, А. Хупсарокової, Л. Чередниченко, О. Щеглової, Н. Якси та багатьох інших. Усі вони розглядають процес формування полікультурної компетентності представників різних професій – менеджерів, юристів, педагогів, політологів, філологів. Велику увагу дослідники приділяють визначенню сутності, змісту та структури полікультурної компетентності,

а також умовам, у яких процес формування та розвитку цього феномену проходитиме найефективніше. Проте аналіз теоретичних джерел свідчить, що дослідження вітчизняних науковців залишили поза увагою полікультурну компетентність фахівця силових структур, зокрема офіцера-прикордонника, професійна діяльність якого вимагає високого рівня відповідальності, сформовану систему цінностей, здатність до самоконтролю, до конструктивної взаємодії з представниками різних національностей, релігій та соціальних прошарків суспільства. Усі ці завдання і покликана вирішити сформована у курсантів полікультурна компетентність – комплексна особистісна якість, яка формується на основі толерантності та передбачає наявність моральних ціннісних уявлень та проявляється у здатності вирішувати завдання конструктивної взаємодії з представниками різних культурних груп. Задля досягнення високого рівня сформованості означеної компетентності бачимо необхідність сформулювати основні методичні рекомендації для викладачів академії Державної прикордонної служби України ім. Богдана Хмельницького (НАДПСУ) щодо формування полікультурної компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників.

Формулювання мети. З огляду на відсутність у педагогічній літературі напрацювань, спрямованих на розробку методичного забезпечення процесу формування полікультурної компетентності офіцерів-прикордонної служби, метою статті є представлення методичних рекомендацій, якими можуть керуватися викладачі НАДПСУ у процесі навчальної та виховної роботи.

Виклад основного матеріалу. Провідну роль у формуванні полікультурної особистості покликані відіграти навчальні заклади [1]. «Головною метою вищої освіти має бути становлення цілісної і цілеспрямованої особистості, готової до вільного орієнтованого вибору і індивідуального інтелектуального зусилля, що володіє багатофункціональними компетентностями» [2, с. 10]. У цілісному педагогічному процесі, на думку А. Бейсенбаєвої, повинно відбуватися проникнення різних культур, без втрати можливості збагачення духовного світу учнів досягненнями кожного народу. Це зумовлює необхідність формування умінь оволодіння духовним багатством, джерелом якого є знання рідної та іноземних мов, формування поваги до історії, культури, звичаїв та традицій свого та інших народів. [3.].

Проведений теоретичний аналіз наукової літератури дозволив встановити, що формування полікультурної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників є складним і багатоетапним процесом, який відбувається завдяки культурному потенціалу середовища, у якому знаходиться особистість, засобом масового ідеологічного впливу (газети, Інтернет, телебачення, кіно та ін.). Проте найважливішим є діяльність навчального закладу, освітній процес, а тому його організація має бути продуманою, логічною, з визначальною керівною роллю викладача.

Починати розвиток полікультурної компетентності як комплексної особистісно-професійної якості майбутнього офіцера-прикордонника необхідно з перших днів навчання. На початковому, теоретичному за змістом етапі, найбільш ефективним методом вважаємо лекцію. Монологічний виклад лекційного матеріалу невпинно відходить у минуле. Використання інтерактивного методу подання інформації дозволяє викладачу встановлювати контакт з аудиторією, що дає, у свою чергу, можливість бачити, як навчальний матеріал сприймається курсантами. В інтерактивних технологіях суттєво змінюються ролі тих, хто навчає (з інформатора – на менеджера) і кого навчають (з об'єкта впливу – на суб'єкта взаємодії), а також роль самої інформації, яка уже не мета, а засіб засвоєння дій та операцій [4]. Під час лекції, яка має проблемний характер, викладач повинен раціонально дозувати та чергувати подачу теорії та безпосереднє спілкування з аудиторією, використовуючи проблемні запитання, суперечливі твердження.

На семінарських заняттях рекомендується не просто опитувати курсантів за матеріалом прослуханих лекцій, а організувати бесіду-обговорення з метою розвитку пізнавальної активності, уміння вибудовувати логіку висловлювань, аргументації, робити висновки, залучати до обговорення однокласників, уміння слухати співрозмовників. Такі семінари дають можливість використовувати власні знання та досвід та ділитися ними з однокласниками. Роль викладача на таких заняттях полягає у керуванні процесом обговорення, спрямуванні його у потрібному напрямку для того, щоб курсанти відчували певний брак теоретичного багажу і, відповідно, прагнули його поповнювати. Такі лекційні та семінарські занят-

тя покликані поповнювати знання курсантів про полікультурність світу, що сприяє розвитку когнітивного компонента, а проведення семінарів у формі бесід-обговорень ще й розвитку операційно-діяльничого та мотиваційно-рефлексивного компонентів.

Окрім проблемної лекції та семінару-диспуту рекомендуємо у процесі фахової підготовки майбутніх офіцерів-прикордонників використовувати навчальну дискусію, метод «мозкового штурму» та дидактичну гру.

Навчальна дискусія є одним із методів проблемного навчання. Вона використовується при аналізі проблемних ситуацій, коли необхідно дати просту однозначну відповідь на запитання, яке передбачає альтернативні відповіді. З метою залучення курсантів у дискусію доцільно використати методіку кооперативного навчання (навчального співробітництва). Ця методіка заснована на взаємному навчанні за умови спільної роботи у малих групах. Основне завдання співробітництва – об'єднання інтелектуальних зусиль щодо виконання загального завдання з метою досягнення спільної мети [5].

Метод «мозкового штурму» теж є прийнятним для формування полікультурної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. Цей метод має на меті зібрання якомога більшої кількості ідей, звільнення курсантів від інерції мислення, активізацію творчого мислення, подолання звичного ходу думок при розв'язанні поставленого завдання. Під час реалізації такого методу курсанти вчать вислуховувати думки інших, робити висновки, ставити запитання з метою отримання інформації, розвивається толерантність.

Дидактична гра є важливим педагогічним засобом активізації процесу навчання. У ході дидактичної гри курсант повинен виконувати дії, аналогічні тим, які матимуть місце у його професійній діяльності. Безперечно позитивним у використанні такого методу є те, що відбувається накопичення, актуалізація та трансформація полікультурних знань в уміння та навички, накопичення досвіду особистості та її розвиток. Залучення у дидактичну гру, ігрове освоєння професійної діяльності на її моделі сприяє системному, цілісному засвоєнню професії [6]. Феноменом гри є те, що з ігрової рекреативно-розважальної діяльності вона може перерости в певну модель людських взаємовідносин чи/і тип поведінки [7]. Важливим моментом в організації гри є те, що викладач не повинен сам розподіляти ролі серед учасників, а надати цю можливість курсантам. Тематику рольових ігор також пропонуємо давати на їхній вибір.

Рекомендуємо використовувати на заняттях *метод проектів*, який останнім часом набув широкої популярності у середніх та вищих навчальних закладах. Цей метод підходить для формування полікультурної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників, оскільки вимагає поєднання індивідуальної та спільної роботи курсантів. Робота над створенням загального проекту вимагає від кожного курсанта уміння вступати в спілкування та підтримувати міжособистісні стосунки з метою виконання конкретних завдань [8]. Проект – це особистісний освітній продукт, що є ключовим фактором відбору цієї технології у процесі навчання у вищій школі. У міру виконання проектною роботи процес оволодіння предметними знаннями стає більш значущим та особистісно-мотивованим. Для виконання такого виду робіт необхідний відповідний обсяг знань [9].

Важко переоцінити доцільність використання комп'ютерних технологій у навчально-виховному процесі. Передусім мова йде про використання Інтернету, який дає необмежені можливості доступу до найрізноманітніших джерел пошуку інформації та спілкування з потенційними абонентами в усьому світі. Використання Інтернету підвищує мотивацію суб'єктів навчання. З метою формування полікультурної компетентності рекомендуємо використовувати різні за масштабами інтернет-ресурси – веб-сторінки, міні-курси, тести, навчальні ігри, електронні підручники, спеціалізовані веб-каталоги, бібліотеки навчальних матеріалів.

Створення особливого навчально-виховного середовища, де, окрім навчання, проходить знайомство з культурою, звичаями та традиціями інших країн, манерами поведінки, особливостями світосприйняття є надзвичайно важливою умовою формування полікультурної особистості.

Основна роль у формуванні полікультурної компетентності майбутнього офіцера-прикордонника належить дисциплінам гуманітарного циклу – «Історія України», «Культурологія», «Етика та естетика», «Соціологія», «Філософія», «Основна іноземна мова», «Іно-

земна мова за професійним спрямуванням», «Політологія», «Методика роботи з персоналом», «Педагогіка», «Психологія», «Українська мова за професійним спрямуванням». На заняттях необхідно сприяти формуванню доброзичливого середовища з позитивним, толерантним сприйняттям оточуючих. У цій атмосфері немає місця проявам зверхності, нетерпимості до чужої думки, інтолерантності, байдужості чи агресії.

Особливий полікультурний потенціал має вивчення іноземної мови адже іноземна мова, як і вся мовна система, є продуктом суспільно-історичним, у якому знаходить своє відображення історія народу, його традиції, релігійні та морально-правові норми. Мова є транслятором не лише думок та ідей, а й культурних цінностей цілих народів. Заняття з іноземної мови створюють умови для міжособистісної взаємодії людей, які навчаються у спілкуванні. Уміння правильно організувати своє спілкування є ознакою індивідуальної культури. Уміння слухати є головною умовою вдосконалення міжособистісної взаємодії, вираження ставлення, аргументація, контраргументація, припущення. У спеціально організованих вправах тренуються швидкість мовлення, інтонація, тембр голосу, міміка, жести, розташування учасників спілкування у міжособистісному просторі.

Щоб культурний бар'єр не став реальною перепорою на шляху порозуміння учасників інтеракції у професійній ситуації, необхідно якісно підготувати курсантів до можливого спілкування іноземною мовою. З цієї метою невід'ємною частиною занять мають бути перегляд художніх фільмів, відеосюжетів мовою оригіналу та читання автентичних текстів з подальшим обов'язковим обговоренням таких позицій:

- що спільного між українською культурою та культурою, поданою у творі (сюжеті);
- які особливості мовної поведінки були для вас дивними (незрозумілими);
- що нового дізналися ви після перегляду (прочитання) запропонованого матеріалу іноземною мовою.

Що стосується текстового матеріалу, то він може бути найрізноманітніших видів та жанрів – від уривків з художніх творів та біографій відомих людей до інструкцій та рекламних оголошень. Завдання до текстів мають бути різноплановими, головне – продемонструвати уміння робити висновки, порівнювати, висловлювати та відстоювати власну точку зору.

У ході обговорення рекомендується використовувати як діалогічні, так і монологічні висловлювання, що сприятиме розвитку навичок міжкультурного спілкування. На таких заняттях викладачі та курсанти стають партнерами, які шукають спільне вирішення запропонованої проблемної ситуації.

Помилковою є думка, що для формування полікультурної компетентності достатньо ефективно спланованих занять, де курсанти отримують об'ємні знання, вивчають зразки міжкультурної комунікації. Успішність формування та розвитку полікультурної компетентності у майбутніх офіцерів-прикордонників безпосередньо залежить від взаємодії професорсько-викладацького складу, командирів підрозділів з курсантами, їхньої злагоженої співпраці як на заняттях, так і в позааудиторний час. Позааудиторна діяльність сприяє формуванню національно-культурної особистості в процесі активної самореалізації. Корисною для підвищення рівня сформованості полікультурної компетентності вважаємо організацію командирами курсантських підрозділів круглих столів та виховних бесід. Орієнтовна тематика може бути такою:

- Роль спілкування у житті сучасної людини.
- Причини виникнення конфліктів у професійному середовищі.
- Як навчитися розуміти інших людей.
- Етика професійного спілкування.
- Моє ставлення до людей інших національностей та віросповідань.
- Чи є межі терпимості?
- Чи потрібно завжди контролювати себе?
- Чи можна жити без конфліктів?

Плануючи та проводячи навчальну та виховну роботу, важливо пам'ятати про те, що кожен курсант – це індивідуальність, по-своєму талановита та здібна. Не бійтеся говорити тим, кого навчаєте, що вони розумні, неповторні, творчі і здатні багато чого досягти у житті.

ті. Коли курсант повірить у це, він спрямує усі свої зусилля на засвоєння та усвідомлення навчального матеріалу, шукатиме його практичне застосування, що, у свою чергу, неодмінно сприятиме розвитку логічного мислення, творчого підходу до виконання завдань, потягу до навчання, прояву позитивних та щирих емоцій від задоволення результатом.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Полікультурна компетентність як особистісно-професійна якість майбутнього офіцера-прикордонника формується у стінах навчального закладу – Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького, і процес її розвитку та удосконалення є нескінченним. Запропоновані методичні рекомендації викладачам, які працюють над формуванням полікультурної компетентності, не є вичерпними, вони покликані сприяти професійному становленню особистості майбутнього офіцера як представника української прикордонної служби на полікультурній арені світу та окреслюють перспективу подальшого дослідження означеної проблематики.

Список використаних джерел

1. Stavenhagen R. Building intercultural citizenship through education: A human rights approach. *European Journal of Education*, Vol. 43, Issue 2, pp. 161–179, June 2008.
2. Зязюн І.А. Філософія поступу і прогнозу освітньої системи [текст] // Педагогічна майстерність: проблеми, пошуки, перспективи: [монографія] / І.А. Зязюн. – К.: Глухів: РВВ ГДПУ, 2005. – С. 10–18.
3. Бейсенбаева А.А. Гуманизация образования старшеклассников на основе межпредметных связей. – Алматы, 1996 – 280 с.
4. Освітні технології: навч.-метод. посібник / [за заг. ред. О.М. Пехоти]. – К.: АСК, 2001. – 256 с.
5. Даниленко Л.И. Педагогические инновации и инновационные педагогические технологии: сущность и структура / Л.И. Даниленко. // Новые технологии обучения: научно-методический сборник. – М.: Академия, 2006. – Вып. 40. – С. 67-78.
6. Полат Е.С. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учебное пособие для студентов вузов / Е.С. Полат. – М.: Академия, 2002. – 290 с.
7. Нарыкова О.Н. Технологии формирования поликультурной осведомлённости студентов в условиях вузовского образования. Библиографический список Баклашкина М.В. Обучение иноязычному межличностному общению на занятиях по иностранному языку в школе и вузе / О.Н. Нарыкова // *Иностр. языки в школе*. – 2009. – № 1. – С. 9–13.
8. Лернер И.Я. Дидактические основы методов обучения / И.Я. Лернер. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с.
9. Лисий В. Методика проектирования учебных занятий в разновозрастном коллективе / В. Лисий // *Школьные технологии*. – 2008. – №2. – С. 99–108.

References

1. Stavenhagen, R. (2008). Building intercultural citizenship through education: A human rights approach. *European Journal of Education*, vol.43, Issue 2, pp. 161-179.
2. Ziaziun, I.A. (2005). *Filosofia postupu i prognozu osvitnoi systemy* [The philosophy of progress and prognosis of the education system]. *Pedahohichna maisternist: problemy, poshuky, perspektvyu* [Pedagogical skills: problems, searches, perspectives]. Kyiv, Hlukhiv, RVV HDPU, pp. 10-18 (In Ukrainian).
3. Beisenbaeva, A.A. (1996). *Gumanizatsiia obrazovaniia starsheklassnikov na osnove mezhpredmetnykh svyazei* [Humanization of education of senior pupils on the basis of interdisciplinary connections]. Almaty, 280 p. (In Russian).
4. O.M. Piekhota (Ed.). (2001). *Osvitni tekhnolohii* [Educational technology]. Kyiv, A S K, 256 p. (In Ukrainian).
5. Danilenko, L.I. (2006). *Pedahohicheskie innovatsii i innovatsionnye pedahohicheskie tekhnolohii: sushchnost i struktura* [Pedagogical innovations and innovative pedagogical technologies: essence and structure]. *Novye tekhnolohii obuchenija* [New technology training]. Moskva: Akademiya Publ., issue 40, pp. 67-78 (In Russian).

6. Polat, E.S. (2002). *Novye pedagogicheskie i informatsionnye tekhnologii v sisteme obrazovaniia* [New pedagogical and information technologies in the education system]. Moscow, Akademiya Publ., 290 p. (In Russian).

7. Narykova, O.N. (2009). *Tekhnologii formirovaniia polikulturnoi osvedomlennosti studentov v usloviakh vuzovskogo obrazovaniia* [Technology of formation of a multicultural awareness of students in higher education]. *Inostrannyye yazyki v shkole* [Foreign languages at school], no. 1, pp. 9-13 (In Russian).

8. Lerner, I.Ya. (1981). *Didakticheskie osnovy metodov obucheniia* [Didactic bases of training methods]. Moscow, Pedagogika Publ., 186 p. (In Russian).

9. Lysyi, V. (2008). *Metodika proektirovannaia uchebnykh zaniatii v raznovozrastnom kollektive* [Methods of designing training sessions in uneven collective]. *Shkolnye tekhnologii* [School technology], no. 2, pp. 99-108 (In Russian).

В статье раскрыто значение поликультурной компетентности для эффективного исполнения офицерами-пограничниками своих профессиональных обязанностей. Автором предложены различные методы организации учебного процесса с учетом важности формирования этого личностно-профессионального качества в процессе специальной (профессиональной) подготовки будущих офицеров-пограничников. Сформулированы методические рекомендации преподавателям с целью эффективной организации процесса становления поликультурной личности.

Ключевые слова: поликультурная компетентность, специальная подготовка, офицер-пограничник, метод, методические рекомендации, личностно-профессиональное качество, учебный процесс.

In the article the importance of polycultural competence for effective fulfillment of border guard officers' duties is disclosed. The author has presented different methods of organizing the educational process considering the importance of this personal and professional quality in the process of border guards' professional training. Methodological recommendations for teachers for effective organization of the process of becoming a polycultural identity are formulated.

Key words: polycultural competence, professional training, border guard officer, method, methodological recommendations, personal and professional quality, educational process.

Одержано 25.10.2016.